

Kołodziej, Wincenty

Polityka oświatowa i działalność ZNP na terenie Okręgu Szkolnego Krakowskiego w latach 1945-1948

Rozprawy z Dziejów Oświaty 21, 213-234

1978

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WINCENTY KOŁODZIEJ

POLITYKA OŚWIATOWA I DZIAŁALNOŚĆ ZNP NA TERENIE OKRĘGU SZKOLNEGO KRAKOWSKIEGO W LATACH 1945—1948

STOSUNEK NAUCZYCIELSTWA DO POLITYKI OŚWIATOWEJ RZĄDU TYMCZASOWEGO

Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego w wyzwolonym Krakowie wznowiło swą działalność 23 I 1945 r. Na jego czele stanął Witold Wyspiański, bratanek poety Stanisława, zasłużony profesor biologii w gimnazjum i liceum w Sosnowcu, człowiek o postępowych przekonaniach¹.

W drugiej połowie stycznia 1945 r. władze oświatowe w Krakowie przystąpiły do prac organizacyjnych nad uruchomieniem szkolnictwa. Stało się to możliwe dzięki odpowiedniej liczbie nauczycieli. W Okręgu Krakowskim liczba nauczycieli szkół powszechnych i średnich przekroczyła wówczas stan przedwojenny. Z rejestru nauczycieli sporządzonego w marcu 1945 r. wynika, że województwo krakowskie zostało bardzo wydatnie zasilone przez nauczycieli uchodźców niemal z całego kraju. Dlatego też tempo odbudowy szkolnictwa podstawowego i średniego na terenie Okręgu Szkolnego Krakowskiego było zadowalające².

Równoległe z pracami nad uruchomieniem szkolnictwa i jego rozwojem przygotowywano nową reformę szkolną. Pracami tymi kierował Departament Reformy Szkolnictwa, utworzony przy Resorcie Oświaty Rządu Tymczasowego. Prace przygotowawcze do reformy szkolnej obejmowały dwie podstawowe sprawy, takie jak zagadnienia ustrojowo-programowe i badania warunków terenowych realizacji reformy.

Resort Oświaty dopracował się własnej koncepcji i reformy szkolnictwa, która po szerokiej dyskusji społecznej miała być realizowana od 1 IX 1945 r.

Naczelną zasadą reformy było dążenie do demokratyzacji oświaty, jako udostępnienia pełni dóbr kulturalnych najszerszym masom chłop-

¹ S. Mauersberg, *Reforma szkolnictwa w Polsce w latach 1944—1948*, Wrocław 1974, s. 46.

² W. Kołodziej, Z. Ruta, *Odbudowa i organizacja szkolnictwa średniego na terenie Okręgu Szkolnego Krakowskiego (styczeń—lipiec 1945 r.)*, „Rocznik Komisji Nauk Pedagogicznych”, 1976, t. XXI.

skim, robotniczym i inteligencji pracującej. Ustrój szkolny oparto na 4 zasadach: jedności, powszechności, państwowości i bezpłatności nau czania. Przymus szkolny rozciągnięty został na lat 8 (od 7 do 15 roku życia). Proponowano więc utworzyć 8-letnią szkołę ogólnokształcącą, która zostałaby oparta na 2 szczeblach programowych: nauczanie począt kowe (klasy I—IV) i nauczanie na poziomie gimnazjalnym (klasy VI—VIII). Na podbudowie 8-letniej szkoły proponowano oprzeć 3-letnią szkołę średnią typu licealnego (klasy IX—XI), która pod względem pro gramowym byłaby szkołą zawodową. Program jej miał być tak skon struowany, aby mogła należycie przygotować młodzież zarówno do studiów uniwersyteckich, jak i politechnicznych. Dla młodzieży, która nie planowała dalszych studiów, proponowano utworzyć 3-letnią szkołę zawodową, która miała być zróżnicowana na szereg typów według wy magań życia gospodarczego. Ponadto proponowano, aby wszystkie szko ły tego typu uprawniały do wstępowania na studia wyższe, a nie stano wiły jakiejś „ślepej uliczki”, z której młodzież zdolna nie mogłaby pod jąć dalszych studiów³.

Propozycje zmian ustrojowych szkolnictwa miały być przedyskuto wane i ewentualnie zaakceptowane na proponowanym w połowie czerwca Sejmie Nauczycielskim w Łodzi. Zjazd Łódzki miała poprzedzić sze roka dyskusja nauczycieli, rodziców, organizacji kulturalno-oświato wych, sfer gospodarczych i samorządowych, organizacji społecznych i politycznych.

Dużą aktywność w dyskusji nad proponowaną reformą oświaty wy kazało środowisko nauczycielskie Krakowa. Na terenie szkół wszystkich szczebli odbyły się w maju konferencje rad pedagogicznych, na których nauczycielstwo wypowiedziało się na temat proponowanych zmian ustro ju szkolnego. Analizując sprawozdania Rad Pedagogicznych można naj ogólniej stwierdzić, że w tej szerokiej dyskusji:

1. Uznano przeprowadzenie nowej reformy szkolnej za sprawę pa lącą i nie cierpiącą zwłoki, bowiem jędrzejewiczowski ustrój szkolny nie odpowiadał aktualnym wymaganiom, jakie ukształtowały się w wyzwo lonej Polsce.

2. Przestrzegano Resort Oświaty przed zbyt dużym pośpiechem przy re alizacji reformy. Stwierdzono, że przygotowanie reformy powinno oprzeć się na dokładnej znajomości zasobów w zakresie środków materialnych, takich jak budynki szkolne, pomoce naukowe, kadra nauczycielska.

3. Reformę należy przeprowadzać etapami, poczynając od szkół po wszechnych. Podkreślono też, że praca nad reformą winna mieć charak ter drobiazgowy, przemyślany, aby jak najmniej popełnić błędów.

³ AAN Zespół. Min. Oświaty. Tezy do reformy ustroju szkolnego, tecz. 1, syg. 106.

4. Projektowany ustrój szkolny należy oprzeć na zasadzie bezpłatności, powszechności, jednolitości i państwowości. Jednak w czasie odbudowy kraju ze zniszczeń wojennych należy zrezygnować częściowo z zasady bezpłatności i państwowości. Społeczeństwo zrozumie wagę tej decyzji, tym bardziej że szkolnictwo prywatne pełniło przez wiele lat ważną rolę społeczną i w pełni się z niej wywiązywało.

5. Przyjęto z zadowoleniem projekt wydłużenia obowiązku szkolnego do 8 lat i uznano, że decyzja ta jest dużym krokiem naprzód w kierunku demokratyzacji polityki oświatowej. Z drugiej jednak strony stwierdzono, że realizacja hasła: „co najmniej jedna ośmiolatka w każdej gminie”, jest w bieżącej chwili nie do zrealizowania ze względu na brak nauczycieli, pomocy naukowych i budynków szkolnych.

6. Aby należycie przeprowadzić reformę, należy w pierwszej kolejności przygotować jakościowo i ilościowo nowe kadry nauczycielskie. W szkolnictwie wszystkich szczebli winien uczyć nauczyciel przygotowany na wyższej uczelni. Uwzględniając jednak powojenne warunki w Polsce, do czasu przygotowania wysoko kwalifikowanych kadr w szkolnictwie powszechnym winien uczyć nauczyciel po liceum pedagogicznym, z możliwością uzyskania w krótkim czasie cenzusu wyższego wykształcenia.

7. Młodzieży do tej pory upośledzonej w dostępie do szkół średnich należy przez stworzenie stypendiów, internatów ułatwić podjęcie nauki⁴.

Projekt proponowanej reformy oświaty został więc z uznaniem przyjęty przez nauczycielstwo krakowskie. Największe kontrowersje wzbudził nie sam projekt, lecz sposób przeprowadzenia reformy, ponieważ uważano, że od tego zależeć będzie w przyszłości poziom oświaty w Polsce. Tak samo niezbyt jasno ujęta w tezach Resortu Oświaty sprawa trzyletniej szkoły średniej typu licealnego (klasy IX—XI) spowodowała szereg zastrzeżeń. Zdawano sobie jednak sprawę, że istniejąca do tej pory szkoła średnia ogólnokształcąca, podzielona na gimnazjum i liceum, nie wytrzymuje próby czasu. Słusznie zarzucono autorom reformy, że całkowicie pominięli szkoły doksztalające zawodowe, które w dalszej odbudowie kraju mają przecież doniosłą rolę do spełnienia. Taką samą rolę przypisywano średnim szkołom zawodowym, które swą strukturę winny dostosować do potrzeb gospodarki narodowej, uwzględniać kierunki przemian, jakie będą dokonywać się w kraju⁵. Słuszność tych zarzutów została potwierdzona w czasie dyskusji na Zjeździe Oświatowym w Łodzi⁶.

Podobne stanowisko w sprawie proponowanej reformy szkolnictwa zajął Wydział Komitetów Rodzicielskich Szkół Średnich w Krakowie.

⁴ AKOSK w Krakowie. Materiały sprawozdawcze Wydziału Ogólnego.

⁵ AKOSK w Krakowie. Sprawozdanie Wydziału Szkolnictwa Zawodowego.

⁶ *Ogólnopolski Zjazd Oświatowy w Łodzi 18—22 VI 1945 r.*, Warszawa 1945, s. 22.

Domagał się jeszcze ponadto, aby w szkole utrzymać religię jako obowiązkowy przedmiot nauczania, wraz z możliwością korzystania z praktyk religijnych i zakładania religijnych organizacji szkolnych, odgrywających ich zdaniem wielką rolę w wychowaniu młodzieży. Wypowiedziano się także przeciwko koedukacji ze względów wychowawczych. Uznano także, że nierealne jest projektowanie w każdej gminie 8-latki, a to ze względu na brak odpowiednio wyszkolonych nauczycieli oraz trudności w dowożeniu dzieci do szkół⁷.

Bardzo interesująca konferencja dyrektorów szkół średnich odbyła się w Kuratorium 11 VI 1945 r. Na jej posiedzeniu wypowiedziano się przeciwko dotychczasowej szkole średniej. Uznano, że tego typu szkoła „ma za zadanie przygotować młodzież do zrozumienia przede wszystkim współczesnego świata. Dotychczasowa humanistyczna szkoła jest przestarzała. Dominującym czynnikiem w życiu nowoczesnym są fakty, dla których naukowe przygotowanie i wytłumaczenie stanowią przede wszystkim nauki przyrodnicze, techniczne, społeczne oraz te dziedziny wiedzy, które wprowadzają analizę podstawowych pojęć i umiejętności posługiwania się nimi”⁸.

Twórcza dyskusja w środowisku nauczycielskim w Okręgu Szkolnym Krakowskim pozwoliła W. Wyspiańskiemu opracować referat na zjazd łódzki, pt. *O podstawowe założenia nowej szkoły*. W referacie tym sformułował pogląd, że „obecna szkoła ogólnokształcąca nie odpowiada już swej nazwie. Tradycje jej sięgają okresu średniowiecza, kiedy to nie była szkołą ogólnokształcąca, lecz zawodową, służącą głównie do kształcenia księży i klas uprzywilejowanych; nie jest też szkołą humanistyczną, gdyż humanizmem są zdobycze nauki, na których opiera się życie”. Wyspiański zdecydowanie wypowiada się „przeciw tzw. grecko-rzymskim drobiazgom kulturalnym, które czynią szkołę oderwaną od życia codziennego i przyczyniają się do przeładowania programów nauczania”. Uważa, że szkoła ogólnokształcąca musi „otwierać wrota temu, co współczesne, kształcić ogólnie, lecz opierając się na dorobku takich nauk, jak fizyka, chemia, elementy techniki, biologia, w ścisłym powiązaniu z życiem codziennym i wskazaniem praktycznymi”⁹. Wykształcenie ogólne, w ujęciu W. Wyspiańskiego, bliskie jest współczesnej koncepcji kształcenia ogólnego poprzez naukę, technikę, sztukę oraz działalność społeczną. Wypowiada się więc za wszechstronnym wychowaniem, tj. umysłowym i fizycznym. Należy żałować, że koncepcje W. Wyspiańskiego nie znalazły szerszego oddźwięku.

⁷ AAN, Zspół Min. Oświaty, tecz. 2, sygn. 106.

⁸ AAN, Zspół Min. Oświaty, tecz. 3, sygn. 106.

⁹ AKOSK w Krakowie. W. Wyspiański, *O podstawowe założenia nowej szkoły*, rękopis.

REAKTYWOWANIE ZNP I JEGO DZIAŁALNOŚĆ

Podczas okupacji Związek Nauczycielstwa Polskiego prowadził swą działalność pod kryptonimem Tajnej Organizacji Nauczycielskiej, zwanej w skrócie TON.

Kierownictwo Zarządu Okręgu TON na terenie Krakowa ukształtowało się na wiosnę 1940 r. i swą działalność do zakończenia wojny prowadziło w składzie: prezes ZO TON Roman Serkowski (zasłużony działacz ruchu związkowego), wiceprezisi: W. Wiśniewski (działacz PPS, zmarł w 1942 r.) i I. Jakubiec (działacz ruchu ludowego)¹⁰.

Na terenie podziemnego Okręgu Szkolnego w zasadzie nie powoływano powiatowych oddziałów TON. Powstałe nieliczne zarządy z inicjatywy miejscowych działaczy nie przejawiały większej aktywności. Zarząd Główny TON czynił starania, aby Krakowski Zarząd bardziej się uaktywnił i swą działalność rozszerzył poza granice miasta Krakowa. W tej sprawie jeździł do Krakowa Cz. Wycech. Chodziło mu głównie o nawiązanie przez Krakowski Zarząd ściślejszej współpracy z Okręgowym Biurem Szkolnym, które rozpoczęło na terenie Okręgu prowadzić zorganizowane tajne nauczanie¹¹. Starania te jednak nie przyniosły rezultatów. Krakowski Zarząd TON swą działalność sprowadził w zasadzie do udzielania pomocy nauczycielom prześladowanym przez okupanta¹².

Gdy 17 I 1945 r. Kraków został wyzwolony przez Armię Czerwoną, a Kuratorium Okręgu Szkolnego wznowiło swą działalność, szerokie rzesze nauczycielskie, członkowie ZNP, żywo interesowali się stanowiskiem ich Związku wobec Rządu Tymczasowego i nowo utworzonej administracji szkolnej.

W dniu 6 II 1945 r. odbyło się w Skierniewicach spotkanie kierownictwa TON. Głównym tematem obrad był stosunek TON do Rządu Tymczasowego oraz problem ujawnienia swej działalności z okresu okupacji. W rozmowach tych TON reprezentował Cz. Wycech, K. Maj, T. Wojeński¹³. W końcu marca, 28—29, odbyła się pierwsza po wojnie konferencja prezesów okręgów TON, której przewodniczył Cz. Wycech. Tematem obrad konferencji było sprawozdanie z rozmów, jakie przeprowadzało kierownictwo TON z Resortem Rządu Tymczasowego. Resort Oświaty domagał się od ZNP poparcia dla swej polityki oświatowej poprzez aktywny udział we władzach ZNP przedstawicieli partii politycznych wchodzących w skład Rządu Tymczasowego oraz przyjęcia do ZNP

¹⁰ AZOZNP w Krakowie. Księga protokołów.

¹¹ APAN w Krakowie. Materiały Zespołu Badawczego Dziejów Oświaty — okres okupacji.

¹² Tamże.

¹³ J. Jakubowski, *Polityka oświatowa Polskiej Partii Robotniczej 1944—1948*, Warszawa 1975.

pracowników administracji szkolnej¹⁴. Konferencja prezesów ZNP zaprobowała wyniki dotychczasowych rozmów. W swym wystąpieniu na w.w. konferencji T. Wojeński uważał, że aby „aktywnie uczestniczyć w przemianach społeczno-politycznych, należy wejść w kontakt z porozumieniem politycznym, gdyż w obecnej dobie życia zbiorowego partii polityczne są ośrodkami dyspozycyjnymi, kształtującymi to życie”¹⁵.

Zarząd Główny ZNP skompletował się 6 IV 1945 r. Prezesem ZG ZNP wybrano Cz. Wycecha, a wiceprezesami K. Maja (SL) i S. Żółkiewskiego (PPR)¹⁶. W dniach 16 i 17 IV zwołano zebranie konstytucyjne Prezydium. Na zebraniu tym zostały wygłoszone referaty programowe: Cz. Wycecha „O zadaniach ZNP” i S. Skrzyszewskiego „Główne problemy polityki oświatowej Rządu Tymczasowego”. W swym referacie Cz. Wycech w następujący sposób sprecyzował zadania ZNP: „gdy dziś podejmujemy pracę nad określeniem zadań ZNP w dziedzinie życia społecznego i kulturalno-oświatowego, nie czynimy tego ze względu na potrzebę powstawania czy zmiany dróg, którymi ta praca rozwijała się przez lata poprzednie. Nie chodzi też o jakąś zasadniczą rewizję aktywności nauczyciela w tym kierunku ani o przeobrażenia w jego postawie społecznej, jaką reprezentował. Sprawy te nie wymagają żadnej korekty, przeciwnie, postawienie zadań ma nas utwierdzić na tym szlaku, którym kroczył Związek w latach poprzednich, nie ma potrzeby rewizji celów i dróg, po których prace te się rozwijały, ani rewizji postawy społecznej, jaką zajmowały masy nauczycielskie na przestrzeni czasu istnienia Związku”.

W dniach 29 IV—3 V 1945 r. odbyło się plenarne zgromadzenie ZG ZNP, na którym podjęło uchwały o współpracy z Rządem Tymczasowym, o przystąpieniu do KC ZZ i przyjęciu do ZNP pracowników administracji szkolnej¹⁷. Nastąpiła konsolidacja szeregów ZNP. W dniu 17 V 1945 r. w Krakowie zapadła decyzja o przystąpieniu do ZNP Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych i Średnich¹⁸. Stowarzyszenie Nauczycieli Szkół Zawodowych zgłosiło swój akces przystąpienia do ZNP 4 V 1945 r.¹⁹

Do końca lipca 1945 r. większość zarządów okręgu ZNP zwołała zebrania swych członków i dokonała reorganizacji władz. Zjazdy okręgów poprzedziły zebrania sprawozdawczo-wyborcze oddziałów powiatowych ZNP. 3 lipca 1945 r. w sali kina „Świt” w Nowym Sączu odbyło się zebranie sprawozdawczo-wyborcze Oddziału ZNP powiatu nowosądec-

¹⁴ AZGZNP, tecz. 39, sygn. 9. Księga protokołów.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ AZGZNP, tecz. 217, sygn. 9.

¹⁷ AZGZNP, tecz. 39, sygn. 9.

¹⁸ „Biuletyn Informacyjny ZNP”, 1945, nr 2.

¹⁹ AZGZNP, tecz. 41, sygn. 9.

kiego. Na zebraniu tym obecnych było 127 członków. Przewodniczącym Oddziału został A. Fukacz²⁰.

W Krakowie zebranie Oddziału Grodzkiego odbyło się 2 lipca 1945 r. Prezesem wybrany został S. Hojak. Oddziały Grodzkie w Krakowie liczył 1318 członków. Podobne zebrania odbyły się w: Dąbrowie Tarnowskiej 27 V 1945 r. — prezes Golobka Jan, Miechowie 3 VII — prezes S. Pogoda, Białej 1 VII — prezes R. Chrobak, Nowym Targu 24 VI — prezes S. Zięba, Olkuszu 3 VI — prezes S. Koprzyński, Myślenicach 12 X — prezes L. Raczyński, Chrzanowie 8 X — prezes Antoni Górczyk²¹.

Zjazd Okręgowy ZNP w Krakowie odbył się w dniach 22—23 lipca 1945 r. Prezesem wybrany został ponownie Roman Serkowski, a wiceprezesem Antoni Borkowski²². Działalność Związku sprowadzono do następujących problemów: udzielania zapomóg pieniężnych, organizacji stołówek, pomocy dla powracających z obozów nauczycieli.

Z chwilą odzyskania niepodległości nauczycielstwo wręcz entuzjastycznie włączyło się do prac nad organizacją i uruchomieniem szkolnictwa, natomiast władze ZO ZNP zajmowały raczej postawę obserwatora poczynań nowej administracji szkolnej²³. Uległa ona zmianie radykalnie, gdy utworzono Rząd Jedności Narodowej, a funkcję ministra oświaty objął Cz. Wycech. Prezesem ZG ZNP został jego bliski współpracownik, K. Maj.

W Krakowie w dniu 30 IX 1945 r. odbyło się nadzwyczajne walne zebranie członków ZNP. Na zebraniu tym uchwalono deklarację, w której podkreślono swą „gotowość dla służby państwowej”, „pełne zaufanie do władz szkolnych”, „lojalne podporządkowanie się zarządzeniom polityki oświatowej”, prowadzonej przez nowe Ministerstwo²⁴. Podobnej treści deklaracje wysyłały także zarządy powiatowe. W deklaracjach tych zastrzegano się jednak, aby ZG ZNP nie używał nauczycieli i związku jako „narzędzia do przeprowadzenia celów polityki partyjnej jako sprzecznej z ideologią organizacji związkowej i nie mającej nic wspólnego z dobrem państwa i narodu”²⁵.

O postawie nauczycieli i atmosferze politycznej istniejącej w Związku najlepiej świadczą zebrania oddziałów ZNP. W dniu 2 lipca 1945 r. w Miechowie na zebraniu Zarządu Powiatowego prezes Zarządu Okręgu ZNP R. Serkowski wygłosił referat pt. „O celach i zadaniach ZNP”. W referacie znalazły się wytyczne dla dalszego funkcjonowania organizacji związkowej i roli nauczycielstwa, jakie ma do spełnienia w dzisiejszych czasach. Referat nawoływał nauczycieli, „aby byli tak jak przez

²⁰ AZGZNP, tecz. 217, sygn. 9.

²¹ AZGZNP, tecz. 218, sygn. 9.

²² Tamże.

²³ AZOZNP w Krakowie. Księga protokołów.

²⁴ AZGZNP, tecz. 68, sygn. 9.

²⁵ Tamże.

40 lat silną zwartą gromadą". Nauczyciel „nie może być angażowany do pracy politycznej — czytamy w referacie — należy się temu przeciwstawić”²⁶. Podobne zebrania odbyły się w innych zarządach oddziałów Związku. Na zebraniach tych głośzono hasła „apolityczności Związku”. Domagano się „usunięcia z ZNP tych członków, którzy tworzą małe lub dorywcze przybudówki klasowe nauczycieli w partiach politycznych”. Uznano, że naturalnym sprzymierzeńcem ZNP jest PSL, które stoi na gruncie demokracji i Związek Młodzieży Wiejskiej „Wici”²⁷. Na zebraniach oddziałów ZNP stwierdzono ponadto, że „ministrem oświaty obecnie jest nasz człówek” i chwalono się jakoby ZNP przyczynił się do zastopowania „rozpędów reformatorskich” byłego ministra oświaty²⁸. Na atmosferę zebrań, jaka kształtowała się wówczas duży wpływ miała walka ideologiczna tocząca się w kraju pomiędzy PSL a obozem rewolucyjnym. Związek Nauczycielstwa Polskiego znajdował się pod wpływem PSL i dlatego też atakował i zarzucał PPR całkowicie niesłusznie, że proponowana przez tę partię reforma systemu oświaty zmusza do tego, aby w Polsce „byli tylko pół- lub ćwierć inteligenci”. Odrzuciliśmy — głoszą uchwały Plenum ZG ZNP — „przełamanie szkoły obowiązkowej na 5- i 3-letnią. Reforma będzie przeprowadzona drogą ewolucyjną, a nie rewolucyjną”²⁹.

Partie bloku demokratycznego, a szczególnie PPR, zarzucały Związkowi, że zajmuje postawę, która nie prowadzi do przemian rewolucyjnych, jakie dokonują się w Polsce. Kierownictwo Związku odpięrało ten zarzut, argumentując tym, że „stoi na gruncie prawdziwej demokracji, jest wyrazicielem interesów szerokiej masy nauczycielstwa, które stanowi ważne ogniwo inteligencji polskiej”³⁰.

Z tej, niepełnej jeszcze analizy, można wyciągnąć wniosek, że postawa nauczycielstwa i jego poglądy polityczne odbiegały od haseł głośzonych przez PPR i PPS. Dlatego też na I Zjeździe PPR w grudniu 1945 r. pojawiły się wystąpienia antyinteligencje, które jednak w partii zostały mocno skrytykowane. PPR zawsze od początku swego powstania w pełni doceniała rolę, jaka winna przypaść nauczycielstwu polskiemu przy budowie Polski Ludowej³¹.

WALKA ZNP O POPRAWĘ SYTUACJI MATERIALNEJ NAUCZYCIELI

Ważnym problemem, którym zajmował się Związek z racji swego charakteru, była sprawa poprawy warunków materialnych nauczycielstwa. Kadra nauczycielska w pierwszym okresie po wyzwoleniu w za-

²⁶ AZGZNP, tecz. 217, sygn. 9.

²⁷ AZGZNP, tecz. 24, sygn. 9.

²⁸ Tamże.

²⁹ AZGZNP, tecz. 25, sygn. 9.

³⁰ AZGZNP, tecz. 24, sygn. 9.

³¹ „Głos Ludu”, 28 XI 1946, nr 322.

sadzie za swą pełną poświęceń pracę nie otrzymywała żadnego wynagrodzenia ze względu na to, że tereny dopiero co wyzwolone kształtowały swą administrację szkolną i najważniejszym problemem było uruchomienie szkolnictwa. Dopiero od września 1944 r. nowo utworzone władze szkolne na terenach wyzwolonych zaczęły wypłacać w formie zaliczki przedwojenną pensję z 1939 r. w wysokości od 250—900 zł³², a w Okręgu Krakowskim od lutego 1945 r. Wypłaty odbywały się jednak nieregularnie³³.

Uzyskana przez nauczyciela pensja nie wystarczyła nawet na pokrycie niezbędnych potrzeb, nie mówiąc już o utrzymaniu się za nią przez cały miesiąc³⁴. Władze zdawały sobie sprawę z trudnej sytuacji materialnej nauczycieli. Stosowano różnego rodzaju dodatki do pensji i przeznaczono pewne środki finansowe na zasiłki³⁵.

Rozporządzeniem ministra oświaty z dnia 26 VI 1945 r. przyznano nauczycielom stały dodatek do pensji w wysokości 300 zł miesięcznie³⁶. Dalszym krokiem w poprawie sytuacji materialnej nauczycielstwa było zaliczenie do wysługi lat okresu okupacji³⁷ oraz rozporządzenie ministra oświaty z dnia 26 VI 1945 r. w sprawie zaliczenia okresu wojennego do wymiaru uposażenia nauczycieli³⁸. Mimo tych zabiegów uposażenie nauczycielskie nie było wysokie. Pensje nauczycielskie zilustruje nam tabela 1.

Tabela 1. Uposażenie nauczycieli z czerwca 1945 r.³⁹

Grupa	Uposażenie	Dodatek wojenny	Dodatek nauczycielski	Razem
V	700	490	300	1490
VIII	260	390	300	950
XI	130	325	300	755

³² AAN, Zespół PKWN, tecz. 258.

³³ AKOSK w Krakowie. Do dnia 11 VI 1945 r. uposażenia za miesiąc maj otrzymało: 20 zakładów liceów ogólnokształcących na ogólną liczbę 36, w szkołach zawodowych 15 na 18, w zakładach kształcenia nauczycieli 8 na 11, w rolniczych 4 na ogólną liczbę 7. Sprawozdanie Wydziału Ogólnego.

³⁴ AKOSK w Krakowie. Ceny na rynku kształtowały się następująco: 1 kg słoniny 300—320 zł, 1 kg masła 290—310 zł, mięsa 70—90 zł, mąki 25—35 zł, 1 liter mleka 12 zł, 1 kg ziemniaków 5 zł, zeszyt 30 zł, ołówek 10 zł. Protokół z posiedzenia naczelników wydziałów.

³⁵ AKOSK w Krakowie. W miesiącu marcu na zasiłki dla nauczycieli przeznaczono kwotę 746 100 zł, kwietniu 676 400 zł. Materiały Wydziału Ogólnego.

³⁶ AAN, Zespół PKWN, tecz. 258.

³⁷ Dz. Urz. Min. Ośw., 1945, nr 21, poz. 126.

³⁸ Dz. Urz. Min. Ośw., 1945, nr 24, poz. 140.

³⁹ „Biuletyn Informacyjny ZGZNP”, VI 1945, nr 2.

Na podstawie sporządzonego zestawienia i poprzednich uwag stwierdzić można, że sytuacja materialna nauczycielstwa była bardzo trudna. Dlatego też nie należy się chyba dziwić, że nauczyciele w Okręgu Krakowskim zaczęli ostro występować na zebraniach związkowych, domagając się poprawy sytuacji. Analizując sprawozdania z tych zebrań można te żądania sprowadzić do następujących punktów:

1. Dokonania podwyżki uposażeń i regularnego wypłacania poborów miesięcznych.

2. Wypłacenia nauczycielom kontraktowym i płatnym od godzin nadzwyczajnego dodatku w postaci dwumiesięcznych poborów.

3. Wydania nauczycielom legitymacji upoważniającej do korzystania z pomocy lekarskiej poza kolejnością.

4. Zaliczania do etatu wychowawstwa w wymiarze 2 godzin tygodniowo.

5. Przeprowadzenia w miesiącu października 1945 r. weryfikacji jawnego i tajnego nauczania i zaliczenia tych lat do uposażenia⁴⁰.

Należy pamiętać, że w kraju zniszczonym przez wojnę panowały bardzo trudne warunki materialne. Nie należy się więc dziwić, że zaraz po wojnie zdarzały się w Okręgu Krakowskim przypadki, iż nauczyciel nie mógł podjąć pracy w szkole z powodu braku ubrania, obuwia, a uczniowie składali się na jego pensję⁴¹. Sytuacja taka uwłaszczała godności nauczyciela, obniżała jego autorytet i rangę zawodu. Wielu nauczycieli porzuciło swój zawód i szukało pracy w przemyśle lub administracji państwowej, gdzie zarobki były wyższe.

W celu złagodzenia trudnej sytuacji materialnej Urząd Apropowizacji otoczył nauczycieli szczególną troską, np. w 1945 r. przydzielono im 205 tys. metrów tkanin, 97 tys. par obuwia w skali kraju⁴². W Krakowskim Wojewódzki i Miejski Urząd Apropowizacji systematycznie przydzielał nauczycielom niezbędne przedmioty i artykuły pierwszej potrzeby⁴³.

Przeanalizowane dostępne materiały źródłowe wskazują, że w.w. działania nie zdołały zapewnić nauczycielowi należytych warunków życia. Obarczony wielką liczbą godzin szkolnych, zalatany za ubocznymi zarobkami, nie mógł on należycie podnosić swych kwalifikacji. Ogar-

⁴⁰ AZGZNP, tecz. 66, sygn. 9. Protokół zebrania Oddziału Grodzkiego ZNP w Krakowie.

⁴¹ AZGZNP, tecz. 389, sygn. 9. Protokoły z walnych zebrań Zarządów Powiatowych ZNP oraz „Głos Nauczycielski”, 1946, nr 17.

⁴² *Materiały sprawozdawcze Ministerstwa Oświaty w okresie od VII 1944 r. — XII 1946 r.*, Warszawa 1948.

⁴³ AKOSK w Krakowie. Sprawozdanie Wydziału Ogólnego. We wrześniu 1945 r. na 1 osobę przydzielono: 0,5 kg słoniny, 2 kg cukru, papierosy i inne artykuły pierwszej potrzeby, w marcu 1946 r. dla nauczycieli Krakowa przeznaczono: 10 tys. kg chleba, mydło, cukier, papierosy, wódkę, ubrania, papier, ołówki.

niało go nieraz rozgoryczenie płynące ze świadomości, że nawet najuczciwszą pracą nie jest w stanie zaradzić swej ciężkiej sytuacji. Czuł się osamotniony i niezadowolony. Uważał, że jego praca jest niedoceniana przez społeczeństwo. Nie angażował się więc w walkę polityczną, jaka toczyła się w kraju po wojnie. Dlatego też Zarząd Główny ZNP, opanowany przez elementy związane z PSL, starał się wykorzystać niezadowolnienie nauczycielstwa dla swych celów politycznych. Lansowano tezę, że PPR i PPS nie jest zainteresowana w poprawie sytuacji materialnej nauczycielstwa i nie pragnie poprzeć słusznych postulatów ZG ZNP. W ZG ZNP zaczęto coraz głośniej mówić o powszechnym strajku szkolnym. W dniach 29—30 IX 1945 r. odbyła się narada, na której podjęto decyzję o wezwaniu nauczycielstwa do powszechnego strajku. Obawiano się jednak, że nauczyciele nie poprą czynnie tej decyzji. Z tego względu nie przekazano jej do ogniw terenowych, lecz postanowiono zwołać Krajową Konferencję przedstawicieli ZNP w sprawie sytuacji materialnej nauczycielstwa⁴⁴.

W toku zażartej dyskusji na Konferencji nie podjęto decyzji o strajku, lecz postanowiono odwołać się w tej sprawie do okręgów i powiatów, postulując zwołać nadzwyczajne zjazdy ZNP⁴⁵.

Z perspektywy czasu można stwierdzić na podstawie dostępnych źródeł, że nauczycielstwo, mimo trudnej sytuacji materialnej, nie poparłoby koncepcji strajku powszechnego. Była to przecież ta grupa inteligencji polskiej, którą cechuje wielka ofiarność, zapał do pracy i poświęcenie dla dobra społecznego. Ta część polskiej inteligencji szczególnie zdawała sobie sprawę z sytuacji, w jakiej znalazł się nasz kraj po wojnie. Zresztą stanowisko to zostało potwierdzone na nadzwyczajnych zjazdach ZNP.

Najpełniej atmosferę zjazdów ilustruje rezolucja zebrania w Krakowie, które odbyło się 30 IX 1945 r. W rezolucji żądano:

„Zaliczenia nauczycielstwa do kategorii pracowników potrzebnych państwu, społeczeństwu, podobnie jak pracowników ciężkiego przemysłu, i dlatego zapewnienie mu minimum egzystencji materialnej, opartej na sprawiedliwości, a nie zezwalającej na dużą rozpiętość wynagrodzenia wśród pracowników państwowych [...]

2. Przemyślenia i realizowania wszystkich środków wiodących już nie do polepszenia, lecz tylko utrzymania stanu na odcinku szkolnym (budownictwo, sprzęt, opał itp.) przez podwyższenie budżetu Ministerstwa Oświaty i budżetów samorządów.

3. Zajęcia się losem emerytów, weteranów.

4. Roztoczenie rzetelnej opieki nad uczącą się młodzieżą przez:

a) zwiększenie ilości burs i stypendiów,

⁴⁴ AZGZNP, tecz. 35—50, sygn. 9. Protokoły z plenarnych posiedzeń ZGZNP.

⁴⁵ Tamże.

- b) należyte odżywianie i zaopatrzenie w odzież,
c) ulepszenie opieki lekarskiej”⁴⁶.

Podobne rezolucje uchwalono także na plenarnych posiedzeniach zarządów powiatowych ZNP. Hasłem przewodnim tych konferencji było sformułowanie, że „nauczyciel nie może zebrać, tylko winien otrzymać to, co mu się należy”. Wszystkie rezolucje zostały skierowane na ręce kuratora i do ZG ZNP⁴⁷.

Koncepcja strajku powszechnego jednak nie została poparta przez nauczycielstwo. Starano się raczej drogą petycji, memoriałów uzyskać poprawę sytuacji materialnej. Tego typu memoriał opracowany został przez ZG ZNP i skierowany do prezydenta KRN B. Bieruta. Delegacja nauczycielska została przyjęta w dniu 1 X 1945 r. B. Bierut uznał, że sytuacja nauczycielstwa jest faktycznie ciężka, ale podobna sytuacja istnieje wśród innych grup pracowników państwowych: pocztowców, kolejarzy, urzędników skarbowych⁴⁸.

Do końca listopada 1945 r. nastąpiła dalsza konsolidacja Związku. Uporządkowano sprawy organizacyjne, wybrano nowe władze i przygotowywano się do VIII Krajowego Zjazdu Delegatów ZNP w Bytomiu. Zjazd w Bytomiu poprzedziły nadzwyczajne zjazdy oddziałów powiatowych. Na zjazdach tych dokonano wyboru delegatów i opracowano wnioski i postulaty. Okręg Krakowski reprezentowało 50 delegatów⁴⁹.

Obrady Zjazdu w Bytomiu w dniach 25—28 listopada 1945 r. miały charakter burzliwy. Poparto na nim nową politykę oświatową Cz. Wycecha, domagano się poprawy sytuacji materialnej nauczycieli. Zarzucono PPR i PPS niewłaściwą politykę socjalną⁵⁰.

W odpowiedzi na uchwały zjazdu bytomskiego „Głos Ludu” opublikował artykuł, w którym stwierdził, że: „Nasza partia PPR w pełni docenia rolę, jaka przypaść winna nauczycielstwu polskiemu przy budowie Polski Ludowej. Partia nasza uważa, że nauczycielstwu trzeba pomóc, że jego pobory muszą być podniesione oczywiście w ramach możliwości budżetowych skarbu państwa”⁵¹.

We wrześniu 1946 r. dokonano regulacji płac nauczycielskich. Zmianę uposażenia i sytuację materialną nauczycielstwa ilustruje tabela 2.

⁴⁶ AZGZNP, tec. 217, sygn. 9. Rezolucje nauczycielstwa krakowskiego.

⁴⁷ W. Kołodziej, Z. Ruta, *Stan organizacyjny szkolnictwa w Okręgu Szkolnym Krakowskim w okresie Rządu Jedności Narodowej (lipiec 1945 r.—styczeń 1947 r.)*, [w:] *Rozprawy z dziejów oświaty*, t. XIX, Wrocław 1976, s. 181.

⁴⁸ „Głos Ludu”, 1945, nr 264.

⁴⁹ AZGZNP, tec. 62, sygn. 9. Rezolucje dotyczyły przeważnie poprawy bytu materialnego nauczycieli.

⁵⁰ VIII Krajowy Zjazd Delegatów ZNP w Bytomiu. Protokoły AZGZNP, tec. 62—63, sygn. 9. Szerzej na temat Zjazdu Krajowego ZNP w Bytomiu zob. Mauersberg, *op. cit.*, s. 139—147, oraz Jakubowski, *op. cit.*, s. 167—168.

⁵¹ „Głos Ludu”, 28 XI 1945, nr 322.

Tabela 2. Uposażenie nauczycieli w roku 1946⁵²

Grupa	Do września 1946 r.				Od września 1946 r.			
	uposaż. zasadn.	dodatek mieszkaniowy	dodatek za stoł.	razem	uposaż. zasadn.	dodatek naucz.	dodatek za stoł.	razem
IV	2340	300	600	3240	4200	300	600	5100
V	2030	300	600	2930	3500	300	600	4400
VI	1825	300	600	2725	3000	300	600	3900
VII	1750	300	600	2650	2800	300	600	3700
VIII	1630	300	600	2530	2600	300	600	3500
IX	1520	300	600	2420	2400	300	600	3300
X	1370	300	600	2270	2200	300	600	3100
XI	1280	300	600	2180	2100	300	600	3000

Mimo ogromnych trudności finansowych czynniki rządowe przyszły nauczycielstwu z pomocą i dokonały znacznej podwyżki ich uposażeń. Decyzja ta spotkała się z uznaniem w kręgach nauczycielskich. Został więc obalony argument ZG ZNP, że władzy ludowej nie zależy na współpracy z nauczycielstwem. Propaganda PSL w środowisku nauczycielskim przypisywała jednak główną zasługę w uzyskaniu poprawy sytuacji materialnej nauczycielstwa swej partii. Apelowano do nauczycieli, aby czynnie poparli PSL w zbliżających się wyborach do Sejmu Ustawodawczego.

WPLYW PARTII POLITYCZNYCH W ŚRODOWISKU NAUCZYCIELSKIM

W momencie wyzwolenia ziem na lewym brzegu Wisły w styczniu 1945 r. cztery partie i stronnictwa polityczne — PPR, PPS, SL i SD, miały za sobą prawie półroczny okres normalnego funkcjonowania na terenie tzw. Polski „lubelskiej”. W województwie krakowskim wszystkie oparły się na istniejących podziemnych organizacjach PPR, RPPS, SL — Wola Ludu, oraz SD, które z chwilą wyzwolenia i rozpoczęcia procesu budowania legalnego życia politycznego wychodziły ze stanu konspiracji. Najlepszą pozycję wyjściową miała w Krakowskim niewątpliwie PPR. Była to partia, która odgrywała decydującą rolę w przemianach społeczno-politycznych zachodzących w kraju. Przedstawiciele PPR pojawiali się z reguły jako pierwsi organizatorzy życia politycznego w powiatach. Oni byli organizatorami wieców publicznych, na których informowano społeczeństwo o przemianach, jakie mają się dokonać w wyzwolonej Polsce. Ponadto w początkowym okresie po wyzwoleniu organizatorzy partyjni na wiecach spisywali słuchaczy deklarujących swój akces do partii⁵³. Był to masowy werbunek, który uzasadniano

⁵² „Głos Nauczycielski”, 1946, nr 17.

⁵³ Z. Kozik, *Partie i stronnictwa polityczne w Krakowskim 1945—1947*, Kraków 1975, s. 11.

tym, że „partia nie może być wąską, kadrową organizacją czy sektą stu-procentowych pepeerowców, że nie powinna się odgradzać również od tych, którzy dotychczas tkwili w innych organizacjach, lecz dzisiaj zrozumieli swój błąd i idą do jej szeregów. Drzwi do partii nie można zamykać także przed ludźmi, którzy dotychczas byli politycznie i organizacyjnie bezczynni, a dziś chcą budować demokratyczną Polskę. Natomiast szeroko trzeba je otworzyć dla wszystkich uczciwych robotników, chłopów i inteligentów, którzy wysuwają się na czoło narodu jako najlepsi patrioci, najofiarniejsi pracownicy i najdzielniejsi działacze w odrodzonej ojczyźnie”⁵⁴.

W okresie pierwszych 6 tygodni, tj. do I Konferencji Wojewódzkiej PPR w Krakowie (10—11 III 1945 r.), liczba członków partii wynosiła około 23 400 osób. Najliczniejszą grupę, która w partii przeważała, stanowili chłopci, bo aż 60,5% składu, inteligencji stanowili około 13%. Tę ostatnią cyfrę należałoby znacznie pomniejszyć z uwagi na kwalifikowanych jako inteligencję niedawnych robotników, nie wykonujących aktualnie pracy fizycznej, lecz umysłową⁵⁵. Środowisko nauczycielskie, które żywo reagowało na przemiany społeczno-polityczne, z rezerwą odnosiło się jednak w początkowym okresie po wyzwoleniu do PPR. Znaczna część społeczeństwa, a szczególnie nauczyciele, znajdowali się w okresie okupacji pod wpływem tzw. londyńskiej orientacji politycznej. Zarówno działacze TON-u, jak i Departamentu Oświaty i Kultury ściśle współpracowali z obozem londyńskim. Stamtąd też nauczyciele uzyskiwali pomoc finansową w okresie okupacji. Dlatego nie należy się dziwić temu, że większość nauczycielstwa nie od razu poparła tzw. blok PKWN-owski i z pewną rezerwą ich związek odnosił się do przemian zachodzących w kraju.

Najliczniej nauczyciele zorganizowani byli w Okręgu Krakowskim w ZNP. Na ogólną liczbę 5832 nauczycieli do ZNP należało aż 5545. Była to więc organizacja, która miała największe wpływy w tym środowisku⁵⁶. Jeśli chodzi o partie polityczne, to w pierwszych miesiącach po wyzwoleniu wpływy PPR w środowisku nauczycielskim były małe. Świadczą o tym dane liczbowe zaczerpnięte z materiałów archiwalnych. W miesiącach luty—kwiecień 1945 r. do PPR w Krakowskim należało 80—100 osób⁵⁷. Stanowiło to znikomy procent ogółu nauczycieli pracujących w szkole i administracji szkolnej. W maju 1945 r. do PPR w skali całego kraju należało tylko 287 nauczycieli, co stanowiło 0,5% ogółu członków⁵⁸. Jednak w miarę polaryzacji życia politycznego w kraju wpływy PPR w środowisku nauczycielskim powoli, ale systematycznie, wzrastały.

⁵⁴ Tamże, s. 17.

⁵⁵ Tamże.

⁵⁶ AZGZNP, tecz. 65, sygn. 9.

⁵⁷ *Partia w cyfrach od I—II Zjazdu 1945—1948*, Warszawa 1948, s. 95.

⁵⁸ Tamże.

W kwietniu 1945 r. zakończył się w Krakowskim okres spontanicznego rozwoju PPR⁵⁹. W całej partii rozpoczęło się tzw. porządkowanie szeregów zgodnie z wymogami statutowymi, co przyczyniło się w efekcie do spadku liczby członków partii. Zmniejszenie liczby członków partii nastąpiło także na skutek wyjazdu wielu towarzyszy na ziemie odzyskane i powoływania młodych mężczyzn do odbywania służby wojskowej. Podobne problemy występowały także w środowisku nauczycielskim. Dlatego w maju 1945 r. liczba członków PPR w środowisku nauczycielskim na terenie Okręgu Szkolnego Krakowskiego wynosiła zaledwie 30 osób⁶⁰. W późniejszym okresie obserwujemy zjawisko powolnego i systematycznego wzrostu liczby członków PPR w środowisku nauczycielskim.

Jeśli chodzi o inne partie polityczne i ich wpływy w środowisku nauczycielskim w 1945 r., to nie udało się ich liczbowo ustalić ze względu na brak materiałów archiwalnych z tego okresu. Dysponujemy pełną dokumentacją dotyczącą roku 1946. Otóż we wrześniu 1946 r. układ sił politycznych w Okręgu Szkolnym Krakowskim w środowisku nauczycielskim przedstawiał się następująco: PPR — 60, PPS — około 200, SL — około 300, SD — 176, SP — 80, PSL — około 2000⁶¹. Z powyższych danych liczbowych, które posiadają oczywiście charakter orientacyjny, wynika, że szeregi PSL były tu najliczniejsze. Wynikało to też z tego, że PSL było w Krakowskim najsilniejszym liczebnie stronnictwem i, jak podawano w referacie na Zjeździe Wojewódzkim, w połowie września miało liczyć 125 752 członków⁶². Rosnące wpływy PSL w oświacie począwszy od jesieni 1945 r. oddziaływały w sposób zasadniczy na prowadzenie odpowiedniej polityki kadrowej. Po śmierci W. Wysockiego stanowisko kuratora Okręgu Szkolnego Krakowskiego objął przedstawiciel PSL W. Gałęcki, który był kuratorem do końca kwietnia 1947 r. Po uzyskaniu wpływów PSL w szerokim tego słowa znaczeniu zaczęto usuwać z administracji szkolnej pracowników należących do partii robotniczych, głównie do PPR. W protokole konferencji odbytej w KW PPR w Krakowie w dniach 12—13 IV 1946 r. czytamy: „Szkołnictwem w Polsce, a szczególnie w woj. krakowskim, kierują PSL-owcy, i to nie te czynniki szczerze demokratyczne, ale te, które tworzą w Kuratorium własne PSL-owskie kuratoria. Naszych ludzi usuwa się, a na ich miejsce daje »fachowców« z PSL”⁶³. W związku z zaistniałą sytuacją KOSK w całej rozciągłości poparło koncepcje polityki oświatowej zgłaszane przez ZG ZNP i Ministerstwo Oświaty.

⁵⁹ Kozik, *op. cit.*, s. 22.

⁶⁰ AZHP, tecz. 19, sygn. 295/IX. Sprawozdanie KW PPR.

⁶¹ Kołodziej, Ruta, *Stan organizacyjny szkolnictwa...*, s. 17.

⁶² Kozik, *op. cit.*, s. 213.

⁶³ AKWPZPR w Krakowie. Protokół z konferencji KW PPR, 12—13 IV 1946, sygn. 1/I.

POLITYKA OŚWIATOWA TYMCZASOWEGO RZĄDU JEDNOŚCI NARODOWEJ

Zjazd Oświatowy w Łodzi obradował od 18 do 22 VI 1945 r. Na atmosferę Zjazdu duży wpływ miała sytuacja polityczna zaistniała w kraju. W Moskwie wówczas toczyły się rozmowy między grupą Mikołajczyka a Rządem Tymczasowym na temat realizacji postanowień konferencji krymskiej w sprawie polskiej. W wyniku rozmów w Moskwie podjęto decyzję o utworzeniu Rządu Jedności Narodowej. W dniu 28 czerwca 1945 r. prezydent KRN powołał Rząd Jedności Narodowej, w którym tekę ministra oświaty objął Cz. Wycech, związany z ruchem ludowym. Objęcie kierownictwa Ministerstwa Oświaty przez ludowców, przyjęcie za podstawę reformy szkolnej koncepcji opracowanych jeszcze przez działaczy ZNP w czasie okupacji zrodziło niepokój wśród części nauczycieli związanych z PPR-em i PPS-em, że dotychczasowa polityka oświatowa nie będzie realizowana, a szczególnie koncepcja ośmioklasowej szkoły powszechnej.

Nowe kierownictwo Ministerstwa Oświaty stało na stanowisku, że w nowej polityce oświatowej w pierwszej kolejności należy przekształcić szkoły niżej zorganizowane w szkoły wyższego stopnia organizacyjnego i po stworzeniu w ramach 7-letniego obowiązku szkolnego jednakowych szkół na wsi i w mieście przystąpić do tworzenia sieci szkół ośmioklasowych⁶⁴.

Realizacja powszechnego nauczania 7-letniego według planów Ministerstwa Oświaty miała przebiegać głównie poprzez organizację wiejskich szkół zbiorczych. W każdej gminie miano utworzyć siedmioklasową szkołę powszechną. Chcąc jednak zrealizować ten postulat, należało wykształcić dodatkowo 22 tysiące nauczycieli, co zdaniem Ministerstwa Oświaty miało nastąpić za 3 lata⁶⁵.

Po powstaniu Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej Ministerstwo Oświaty rozpoczęło pracę nad opracowaniem nowej ustawy szkolnej. Pracami tymi kierował W. Schayer, dyrektor Departamentu Szkolnictwa Ogólnokształcącego. Prace zakończone zostały w lutym 1946 r. Opracowany wówczas dokument nosił tytuł: *Projekt dekretu o organizacji publicznego systemu oświaty i wychowania narodowego*. Według tego projektu kształcenie dzieci i młodzieży miało się odbywać w 8-letniej szkole podstawowej i 4-letnim liceum oraz szeroko rozbudowanej sieci szkół zawodowych, które łącznie z liceami ogólnokształcącymi miały zapewnić całej młodzieży powszechne kształcenie na poziomie średnim⁶⁶. Działacze oświatowi, nauczyciele na terenie Okręgu Szkolnego Krakowskiego w pełni poparli założenia nowego projektu. Nowy projekt postulował realizację reformy rozciągając na 10 lat od chwili wejścia jej w ży-

⁶⁴ Mauersberg, *op. cit.*, s. 113.

⁶⁵ Tamże, s. 114.

⁶⁶ Jakubowski, *op. cit.*, s. 155.

cie, tj. 1 lipca 1947 r. Odpowiadał więc postulatowi zgłaszanemu przez nauczycieli podczas dyskusji nad projektem reformy oświaty Rządu Tymczasowego. Reforma miała więc być wprowadzona etapami po odpowiednim organizacyjnym przygotowaniu⁶⁷. Jednak projekt, wstrzymany do czasu wyborów do Sejmu Ustawodawczego, nie został zatwierdzony przez najwyższe władze państwowe, mimo że był kilkakrotnie dyskutowany na posiedzeniach Komisji Oświaty KRN⁶⁸. Z perspektywy czasu wydaje się, że sama koncepcja reformy była interesująca, bo odpowiadała ówczesnym warunkom społeczno-gospodarczym zaistniałym w Polsce, a niezatwierdzenie jej wynikało raczej z chęci przeforsowania przez poszczególne partie polityczne własnych koncepcji, zgodnych z ich programem politycznym.

W okresie Rządu Jedności Narodowej tempo odbudowy szkolnictwa na terenie Okręgu Szkolnego Krakowskiego było zadowalające. W zakresie rozbudowy szkolnictwa podstawowego krakowskie władze szkolne reprezentowały pogląd, iż „konieczną jest rzeczą, aby każde dziecko, bez względu na miejsce zamieszkania, miało możliwość ukończenia pełnej szkoły powszechnej”. Ponieważ nie można było jednocześnie podnosić stopnia organizacyjnego wszystkich szkół wiejskich, postanowiono, że w miejscowościach o mniejszej liczbie dzieci tworzone będą szkoły o 1 lub 2 nauczycielach, realizujące program w zakresie 4 klas. Po ukończeniu szkół niżej zorganizowanych uczeń miał kontynuować naukę w szkole zbiorczej o większej liczbie nauczycieli, która lepiej mogła przygotować młodzież do podjęcia nauki w szkołach średnich⁶⁹.

Tak samo systematycznie w latach 1945—1947 prowadzone były prace nad przebudową i demokratyzacją szkolnictwa średniego, zarówno ogólnokształcącego, jak i zawodowego. Szkole średniej ogólnokształcącej nie zmieniono od razu przedwojennej struktury organizacyjnej ani też nie wprowadzono natychmiast nowych treści nauczania. W szybkim tempie dokonano niezbędnej aktualizacji treści nauczania, dzięki której zostało zmienione jej oblicze ideowe i funkcja społeczna. Uelastyczniony został jej system organizacyjny.

Szkołę średnią udostępniono młodzieży w różnym wieku i o różnym poziomie przygotowania naukowego. Zwrócono także uwagę na fakt, że szkoła średnia ogólnokształcąca może przygotować nauczycieli dla szkół powszechnych. Jej absolwenci po uzupełnieniu wiadomości z przedmiotów pedagogicznych stanowili dobrze przygotowaną kadre dla szkół powszechnych, gdzie zapotrzebowanie kadrowe było olbrzymie.

Szkolnictwo zawodowe swą strukturę organizacyjną opierało nadal na zasadach ustrojowych zawartych w ustawie z 1932 r., zmodyfikowa-

⁶⁷ Kołodziej, Ruta, *Szkolnictwo w Okręgu Szkolnym Krakowskim*, s. 180.

⁶⁸ Jakubowski, *op. cit.*, s. 156.

⁶⁹ Kołodziej, Ruta, *Stan organizacyjny szkolnictwa...*, s. 186.

nych jednak stosownie do potrzeb rozwijającego się przemysłu, handlu, rzemiosła i rolnictwa.

Główną przeszkodą w upowszechnianiu szkolnictwa zawodowego na terenie województwa krakowskiego były nie tylko zniszczenia materialne, brak wykwalifikowanej kadry nauczycielskiej, ale także ukształtowane w ubiegłych latach postawy i poglądy, że głównie szkoła ogólnokształcąca zapewnia młodzieży warunki wszechstronnego rozwoju fizycznego, moralnego i umysłowego.

Wpisy na rok szkolny 1945/46 do szkół zawodowych w Okręgu Szkolnym Krakowskim potwierdziły te opinie. Należało więc dokonać przełomu w tradycji, że szkoła zawodowa stanowi równie wartościową drogę kształcenia jak szkoła ogólnokształcąca. Potrzeby ekonomiczno-społeczne rozwoju regionu krakowskiego wymagały skierowania znacznej liczby młodzieży do szkół zawodowych różnych typów. Temu problemowi Kuratorium poświęciło dużo uwagi, podejmując szeroką akcję propagandowo-informacyjną w porozumieniu z inspektoratami szkolnymi i dyrektorami szkół ogólnokształcących oraz kierownictwem szkół powszechnych. Były to zabiegi zmierzające do zaspokojenia rosnących potrzeb kadrowych przemysłu, budownictwa, komunikacji i szkolnictwa.

STOSUNEK ZNP DO REFERENDUM I WYBORÓW

Rok 1946 był przełomowy w działalności ZNP. Pod naciskiem szerokich rzesz nauczycielskich ZG ZNP zgłosił swój akces do Bloku Stronnictw Demokratycznych⁷⁰. Świadczyło to o tym, że w Związku zaczynają zwyciężać siły związane z lewicą. Na zwołanym w dniu 14 V 1946 r. Prezydium ZG ZNP ponownie opowiedziano się za poparciem bloku demokratycznego w zbliżających się wyborach do Sejmu Ustawodawczego. Ponadto uchwalono deklarację ideową, która stwierdzała, że „ZNP w społecznej służbie dla państwa ustala następujące zasady ideowe: w swoich członkach chcemy widzieć nie tylko nauczycieli, ale i wychowawców narodu”. Ponadto ZNP popiera walkę o ustrój społeczny oparty na: sprawiedliwości społecznej, demokracji politycznej, opartej na demokracji gospodarczej. W deklaracji Związku uznano, że podmiotem władzy jest świat pracy i praca jest jedyną podstawą praw obywatelskich. Poparto program przebudowy ustroju społecznego, który zgłoszony został przez stronnictwa demokratyczne⁷¹.

O zwycięstwie sił demokratycznych w ZNP świadczy także odezwa ZG ZNP do nauczycieli, w której czytamy: „ZG ZNP, świadomy znaczenia wyborów do Sejmu, jako czynnika decydującego o przyszłości narodu polskiego, wzywa zastępy nauczycielskie do spełnienia obywatel-

⁷⁰ AZGZNP, tecz. 46, sygn. 9.

⁷¹ AZGZNP, tecz. 128, sygn. 9.

skiego obowiązku przez pozytywne i czynne ustosunkowanie się do aktu wyborczego oraz poparcia w myśl uchwał KCZZ listy stronnictw demokratycznych i związków zawodowych”⁷².

Zarząd Okręgu ZNP w Krakowie czynnie poparł decyzję ZG ZNP. Z jego inicjatywy w terenowych ogniwach związku organizowano wiece przedwyborcze, w których apelowano o przestrzeganie zaleceń władz naczelnych. W całym Okręgu Krakowskim na wiecach przedwyborczych wzięło udział około 6,5 tys. nauczycieli⁷³.

Zwycięstwo obozu demokratycznego w wyborach do Sejmu Ustawodawczego zmieniło w sposób zasadniczy sytuację w kraju. Działacze oświatowi, którzy czynnie popierali PSL, musieli ze swych stanowisk odejść, ustępując miejsca ludziom związanym z obozem demokratycznym.

W dniu 12 V 1948 r. odbyło się zebranie sprawozdawczo-wyborcze Zarządu Okręgu ZNP. Wybrano nowe władze. Prezesem Zarządu został Jan Wardak, wiceprezesami: Maria Sieradzka i J. Buząła. W skład Prezydium weszli: F. Inglot, M. Pawłowski, J. Czekaj⁷⁴. Jeżeli w zarządzie Okręgu dokonano zmian personalnych, to w zarządach powiatowych na kierowniczych stanowiskach pozostali ci sami ludzie, którzy te funkcje pełnili w okresie Rządu Jedności Narodowej. Świadczy to o tym, że prezesi zarządów powiatowych posiadali poparcie wśród nauczycieli i sił demokratycznych. Była to dalsza wewnętrzna konsolidacja Związku.

Na Krajowym Zjeździe w Poznaniu w dniach 27—28 V 1948 r., oprócz wyboru nowego prezesa ZG ZNP — Stanisława Pokory, opracowano program działania ZNP na najbliższy okres. Przyjęto zasadę, że „ZNP i jego wszystkie komórki organizacyjne nie mogą prowadzić jakiejś zaściankowej i ciasnej partykularnej polityki, a w oparciu o masy robotnicze, o wielki ruch zawodowy całego polskiego świata pracy, razem z nim, jako współodpowiedzialny gospodarz realizować będzie podstawy programu demokracji ludowej w odrodzonej Polsce”⁷⁵.

W listopadzie 1948 r. odbyło się rozszerzone plenum ZO ZNP, na którym krakowska organizacja opracowała program swego działania na najbliższy okres. Platformą do dyskusji był referat H. Dziemnisiewicza, wiceprezesa ZG ZNP, pt. „Założenia ideowe ZNP na obecnym etapie”. W toku dyskusji stwierdzono, że działalność ZNP opierać się będzie na zasadach:

- realizacji demokracji według programu rewolucyjnego socjalizmu,
- procesu uspołecznienia gospodarki poprzez reformę rolną w duchu socjalizmu.

⁷² AZGZNP, tecz. 41, sygn. 9.

⁷³ AZOZNP w Krakowie. Księga protokołów.

⁷⁴ Tamże.

⁷⁵ AZGZNP, tecz. 129, sygn. 9.

Ponadto uznano, że działalność Związku opierać się będzie na 3 filarach, a mianowicie: aparacie państwowym, partiach politycznych i ruchu zawodowym. Domagano się zespolenia pracy związku ze szkołą i administracją szkolną ⁷⁶.

W roku 1948/49 rozpoczęto w ZNP akcję samokształcenia ideologicznego z podstaw marksizmu i leninizmu. W r. 1948 w Okręgu powołano 1017 zespołów samokształceniowych. Przeprowadzone w drugim kwartale kolokwia wykazały dobre przygotowanie nauczycieli. Na ogólną liczbę 2851 nauczycieli objętych akcją ocenę pozytywną uzyskało 2662. Do egzaminu nie zgłosiło się 172, egzaminu nie zdało 17 ⁷⁷.

Pod koniec 1948 r. zakończył się okres walki politycznej o oblicze ideowe Związku. Z walki wyszły zwycięsko siły najbardziej postępowe, które włączyły Związek w nurt przeobrażeń społeczno-politycznych, jakie zachodziły w kraju.

KIERUNEK POLITYKI OŚWIATOWEJ PO WYBORACH DO SEJMU USTAWODAWCZEGO

Zwycięstwo obozu demokratycznego w wyborach do Sejmu Ustawodawczego zmieniło w sposób zasadniczy sytuację w kraju. Nastąpiła zmiana na stanowisku ministra oświaty. Funkcję tę ponownie objął S. Skrzyszewski.

W Okręgu Szkolnym Krakowskim w dniu 10 IV nastąpiła zmiana na stanowisku kuratora Okręgu Szkolnego. Na miejsce W. Gałęckiego minister oświaty powołał dra S. Białasa, dotychczasowego naczelnika Wydziału Oświaty i Kultury Dorosłych ⁷⁸. Urzędowanie swe S. Białas rozpoczął od zorganizowania w dniach 16—17 II 1947 r. konferencji kierowników, dyrektorów szkół wszystkich szczebli, na której omówiono dalszą politykę oświatową nowego kierownictwa i przedstawiono sposoby jej przeprowadzenia. Generalnie stwierdzono, że „dotychczasowa polityka oświatowa nie wymaga zmian organizacyjnych” ⁷⁹. Zwrócono jednak uwagę, że sukces w jej realizacji uzależniony jest od pomocy finansowej państwa, która zdaniem uczestników konferencji jest niewystarczająca. W jej realizacji większą uwagę należy zwrócić na budowę nowych szkół, wyposażenie sal lekcyjnych, tworzenie pracowni przedmiotowych, które miały być należycie wyposażone w pomoce naukowe. Hasłem przewodnim polityki oświatowej po wyborach do Sejmu Ustawodawczego było sformułowanie: „nie zmiany organizacyjne, lecz zmiana oblicza ideowego szkoły sprawą najpilniejszą”.

⁷⁶ AZOZNP w Krakowie. Księga protokołów.

⁷⁷ Tamże.

⁷⁸ Dz. Urz. KOSK, 1947, nr 4, s. 24.

⁷⁹ AKOSK w Krakowie. Materiały z konferencji.

Uznano, że administracja szkolna, aktyw oświatowy, nauczyciele nie są wystarczająco zaznajomieni z podstawami marksizmu-leninizmu. W tym celu powołano na terenie Kuratorium specjalną Komisję Doskonalenia Ideologicznego na której czele stanął Jan Wardak — prezes Zarządu Okręgu ZNP. Zadaniem Komisji było kierowanie samokształceniem ideologicznym poprzez: organizację kursów, prelekcji, odpowiedniej literatury i organizowanie spotkań z działaczami ruchu robotniczego. Do szkół średnich wprowadzono nowy przedmiot nauczania: Zagadnienia społeczno-wychowawcze, który za zadanie miał przybliżyć do ucznia wszystkie przemiany społeczno-polityczne, jakie dokonywały się w Polsce.

Dzięki tym posunięciom zakończył się pierwszy etap walki politycznej o oblicze ideowe zarówno nauczyciela, jak i szkoły, która teraz czynnie włączyła się w nurt budowy państwa socjalistycznego.

WINCENTY KOŁODZIEJ

EDUCATIONAL POLICY AND ACTIVITY OF POLISH TEACHERS' ASSOCIATION IN THE CRACOW SCHOOL DISTRICT IN THE YEARS 1945—1948

Summary

This article presents the analysis of realization of educational policy on the territory of the Cracow School District in the years 1945—1948.

Special attention has been paid to the attitude of teachers, Pedagogical Counsels, Parents' Committees towards plans of school reform prepared both during the Provisional Government and National Unity Government. If educational policy is to be properly realized the teacher must be actively engaged in it. His socio-political attitude should be a guarantee of its success. In this connection this article attempts an analysis of the teachers' circle discussing their attitude towards socio-political changes taking place in our country.

The most important and uniting the greatest number of members teachers' organization was and is Polish Teachers' Association. However, during the discussed period this organization was dominated by Polish Peasants' Party (PSL). This party had particularly great influence on the territory of the Cracow School District. This party together with PTA shaped teacher's outlook and influenced his socio-political work in his circle. Therefore this article attempts an analysis of the directions of PTA's activity and socio-political transformations occurring inside this organization. Apart from PTA and PSL the following parties: PPR (Polish Workers' Party), PPS (Polish Socialist Party), SL (Peasants' Party), SD (Democratic Party) and SP (Workers' Party) were particularly active in teachers' circles.

On the basis of archival materials an analysis of influence of particular parties on teachers' circles has been done. As it turned out these parties together with PTA shaped teacher's opinion about socio-political changes and influenced his conduct in school. That is why a large part of this article was devoted to the problem of the teacher's attitude towards political changes occurring in our country after the war, his commitment to the process of building up of socialism in Poland.

The last part of the article contains general characteristics of educational policy led and realized on the territory of the Cracow School District after the election of members of the Legislative Diet. Attention has been paid to the lines of this policy and to first attempts to change ideological aspect of school, which finally led to the situation in which both school and the teacher play important part in socio-political life of our country.

Translated by Adam Zabokrzycki

ВИНЦЕНТЫ КОЛОДЗЕЙ

ПОЛИТИКА В ОБЛАСТИ ПРОСВЕЩЕНИЯ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СОЮЗА ПОЛЬСКИХ УЧИТЕЛЕЙ В КРАКОВСКОМ ШКОЛЬНОМ ОКРУГЕ В ПЕРИОД 1945—1948 Г.Г.

Резюме

В статье предпринята попытка анализа процесса реализации политики в области просвещения на территории Краковского школьного округа в период 1945—1948 г.г. Особое внимание уделяется отношению учителей, педагогических советов и родительских комитетов к проектам реформы системы образования в период Временного правительства и Правительства национального единства.

Соответствующее проведение и внедрение в жизнь политики в области просвещения тесно связано с активным участием самого учителя, от чьего идейно-политического облика зависит успех начинаний такого рода. В связи с этим автор пытается представить картину настроений в учительской среде, рассматривая этот вопрос на фоне отношения широких масс учителей к общественно-политическим преобразованиям страны.

В то время, как и сейчас, наиболее многочисленной и пользующейся наибольшим влиянием общественной организацией в этой среде был Союз польских учителей. Однако в рассматриваемый период эта организация находилась под влиянием партии Польские стронництво людове. Особым влиянием эта партия пользовалась на территории Краковского школьного округа. Наряду с Союзом польских учителей ПСЛ формировала взгляды учителей и воздействовала на их общественно-политические начинания. Автор предпринимает попытку анализа деятельности Союза польских учителей и общественно-политических преобразований этой организации.

Наряду с Союзом польских учителей и партией Польские стронництво людове, в учительской среде активно действуют и другие партии: Польская рабочая партия, ППС, СЛ, СД и СП.

На основании архивных материалов автор рассматривает влияние отдельных партий на учителей. Наряду с Союзом польских учителей эти партии формировали отношение учителя как к общественно-политическим преобразованиям внутри страны, так и ко всему происходящему в школе. В связи с этим на первый план выдвигается проблема отношения учителей к политическим событиям в стране после освобождения и участия учителей в построении социализма в Польше. Этим вопросам автор статьи уделяет особое внимание.

В заключительной части представлены данные относительно общей политики в области просвещения, проводимой на территории Краковского школьного округа после выборов в Законодательный Сейм. Рассматриваются основные направления этой политики и первые попытки ввести изменения идейного облика школы. Благодаря проведенным в тот период преобразованиям школы, школа и учителя смогли принять активное участие в общественно-политической жизни страны.

Перевела Татьяна Клёнович